

César Aira

Vienas keliaujančio dailininko gyvenimo nutikimas

Iš ispanų kalbos vertė Aistė Kučinskienė

R A R A

Vilnius, 2020

Vakarų meno pasaulyje nėra buvę daug tikrai gerų keliaujančių dailininkų. Pats geriausias iš tų, apie kuriuos žinome ir turime pakankamai duomenų, yra didysis Rugendas, du kartus lankęsis Argentinoje. Antrąkart, 1847-aisiais, jis turėjo galimybę įamžinti La Platos upės apylinkių peizažus ir žmones (taip gausiai, kad šio pasaulio kempelio kolekcininkų rankose liko net du šimtai paveikslų), o tai leido nesunkiai paneigti jo bičiulio ir gerbėjo Humbolto teoriją, arba veikia supaprastintą Humbolto teorijos interpretaciją, neva dailininko talentas tegali atsiskleisti tik pačiose reljefo ir augalijos atžvilgiu išskirtiniausiose naujojo pasaulio

vietose. Nors iš tiesų ją paneigė gerokai anksčiau, dar prieš dešimtmetį, per pirmąjį trumpą ir dramatišką apsilankymą, sujauktą keisto, negrįžtamai dailininko gyvenimą pakeitusio nutikimo.

Johanas Moricas Rugendas, garsių žanrinės tapybos dailininkų sūnus, anūkas ir proanūkis, gimė 1802 metų kovo 29 dieną laisvajame imperijos mieste Augsburgėje. Jo protėvis Georgas Filipas Rugendas garsėjo batalinio žanro paveikslais. Į Augsburgą, ieškodami protestantiškoms pažiūroms palankesnės socialinės terpės, Rugendai atvyko 1608-aisiais iš Katalonijos (nors giminės šaknys buvo Flandrijoje). Pirmasis Vokietijoje gimęs Rugendas buvo laikrodininkas, visi kiti – dailininkai. Johanas Moricas jau būdamas ketverių parodė polinkį šiam pašaukimui. Vėliau talentingas piešėjas pasižymėjo Albrechto Adamo dirbtuvėse, paskui – Miuncheno meno akademijoje. Kai ėjo dvidešimtuosius, jam pasitaikė proga iškelti į Ameriką su barono Langsdorfo vadovaujama ekspedicija, finansuojama Rusijos caro. Jo misiją po šimtmečio būtų atlikęs fotografas: grafiškai įamžinti būsimus atradimus ir perskrosimus peizažus.

Čia verta šiek tiek atsigręžti atgal ir pabandyti perprasti veiklą, kurios ėmėsi šis jaunas menininkas. Šeimos istorija nebuvo tokia ilga, kaip galėjo pasirodyti ankstesnėje pastraipoje. Dailininkų dinastiją pradėjo prosenelis Georgas

Filipas Rugendas (1666–1742), šią profesiją pasirinkęs dėl to, kad jaunystėje neteko dešinės rankos: sužalojimas užkirto kelią laikrodininko amatui, nors tai buvo šeimos tradicija ir tam ruošėsi nuo vaikystės. Tad teko išmokti dirbti kairiąja ranka, joje laikyti pieštuką ir teptuką. Jis specializavosi tapyti mūšius ir sulaukė didelio pripažinimo: tą nulėmė neįtikėtina preciziška piešimo technika, o šią – laikrodininko įgūdžiai ir kairioji ranka, kurią valdyti buvo neįprasta ir ne taip lengva, tad teko dirbti metodiškai tiksliai. Ypatingas kontrastas tarp formos su visomis kruopščiai sustingdytomis detalėmis ir nuožmios, audringos tematikos pavertė jį unikaliu. Pagrindinis menininko globėjas ir rėmėjas buvo Švedijos Karolis XII, karalius karvedys, kurio mūšius dailininkas piešė keliaudamas su kariuomene nuo atšiaurių šiaurės sniegynų iki kaitriosios Turkijos. Būdamas brandaus amžiaus jis tapo žinomu grafikos darbų leidėju ir parduovu, taip natūraliai pratęsdamas patirtį, įgytą įamžinant karo žygius. Savo verslą ir pačią techniką kaip palikimą perdavė trims sūnums – Georgui Filipui, Johanui ir Džeremiui. Pirmojo jų sūnus Johanas Kristianas (1775–1826), mūsiškio Rugendo tėvas, užbaigė šį ciklą piešdamas kito karaliaus karvedžio – Napoleono mūšius.

Po Napoleono Europoje stojo „taikos amžius“ ir profesinė sritis, kurioje specializavosi šeima, neišvengiamai

prarado aktualumą. Ši aplinkybė nulėmė, kad jaunajam Johanui Moricui, Vaterlo laikais dar paaugliui, teko persikvalifikuoti. Jis pasitraukė iš mūšių tapytojo Adamo dirbtuvių ir pasirinko peizažo pamokas Miuncheno akademijoje. Paklausūs buvo paveikslai ir grafikos darbai, vaizduojantys egzotišką ir tolimą gamtą, tad taip prie jo meniškos prigimties prisidėjo aistra kelionėms; galimybė dalyvauti minėtoje ekspedicijoje netrukus parodė ir jų kryptį. Vaikinui, dar neturinčiam nė dvidešimties, ėmė vertis jau sukurtas ir sykiu dar besikuriantis pasaulis – kažkas tokio panašiu metu nutiko ir jaunajam Darvinui. Ekspedicijos vadovas baronas Georgas Heinrichas Langsdorfas kelionėje per Atlantą atsiskleidė kaip toks „nesukalbamasis ir pamišęs“, kad atvykęs į Braziliją menininkas atsiskyrė nuo grupės, o jį pakeitė kitas talentingas peizažistas – Taunajus. Šis sprendimas išgelbėjo Rugendą nuo didelių nemalonumų, nes ekspediciją lydėjo nesėkmės: Taunajus paskendo Gvaporė upėje, o Langsdorfas džiunglių apsuptyje neteko ir paskutinės sveiko proto kruopelės. Rugendas, savo ruožtu, ketverius metus keliavęs ir dirbęs Rio de Žaneiro, Minas Žeraiso, Mato Grosso, Espiritu Santo ir Baijos provincijose, parvyko į Europą ir išleido gražų iliustracijų albumėlį „Vaizdinga kelionė po Braziliją“ (remdamasis dailininko užrašais, tekstus parašė Viktoras Aimė

Huberis). Knyga jį išgarsino ir suvedė su iškilium natūralistu Aleksandru fon Humboltu, vėliau kelių publikacijų bendraautoriumi.

Antroji ir paskutinė menininko kelionė į Ameriką truko šešiolika metų, nuo 1831 iki 1847-ųjų. Kūrybingus žygius po Meksiką, Čilę, Peru, vėl Braziliją ir Argentiną vainikavo puikus rezultatas – šimtai, net tūkstančiai paveikslų (iš viso yra žinomi 3 353 darbai: aliejinė tapyba, akvarelės ir piešiniai). Nors meksikietiškas kūrybos etapas – produktyviausias, o tropinės džiunglės ir kalnai – charakteringiausia kūrinių tema, slaptas visą jaunystę trukusios kelionės tikslas buvo pasiekti mistišką Argentinos tuštumą, tą tašką neapbrėpiamose platumose, kur horizontas iš visų pusių plyti vienodu atstumu. Tik ten jis manė galėsiąs rasti naują savo meno kryptį... Šis pavojingas troškimas jį persekiojo visą gyvenimą. Slenkstį peržengė du kartus: pirmąsyk 1837-aisiais, iš vakarų, įveikęs Kordiljerą nuo Čilės pusės; antrąsyk 1847-aisiais, pro La Platos upę. Antrasis apsilankymas, kalbant apie kūrinius, buvo vaisingesnis, nors nuo Buenos Airių apylinkių nenutolo, o štai pirmąjį kartą jis pasiryžo keliauti link išsvajotos glūdumos. Ir jam tikrai pavyko trumpam ten pakliūti, nors, kaip pamatysime, dėl to turėjo pernelyg brangiai sumokėti.

Rugendas buvo žanrinės tapybos atstovas. Jo žanras –

gamtos fizionomika¹, paremta Humbolto sumanytu kūrybos metodu. Šis iškilusis natūralistas buvo tėvas disciplinos, kuri iš esmės mirė kartu su juo, – *Erdtheorie*, arba *Physique du monde*², – tai savotiška meninės geografijos rūšis, estetinė pasaulio pagava, peizažo mokslas. Aleksandras fon Humboltas (1769–1859), universalus mąstytojas (gal toks net paskutinis), pasaulį siekė perprasti kaip vienovę, o tinkamiausiu būdu laikė vizualųjį, tuo neatitoldamas nuo senos tradicijos. Tačiau ne itin jos laikėsi, nes jam rūpėjo ne paskiri vaizdiniai, pažinimo simboliai, bet, priešingai, į vieną paveikslą sutelktas vaizdų vienis, o geriausias modelis tam – peizažas. Meninės geografijos kūrėjo tikslas – pagaliai pavaizduoti peizažo „fizionomiją“ (ši samprata perimta iš Lavatero), perteikiant tipinius „fizionominius“ jo bruožus, išryškėjusius atliekant mokslinį natūralistinį tyrimą. Gerai apskaičiuotas fizionominių elementų išsidėstymas paveiksle žiūrovo juslėms perduoda ne atsietas detales, o duomenų visumą, jau susistemintą jo intuityviam patyrimui: klimatas, papročiai, ekonominė padėtis, rasė, gyvūnija, gamta,

1 Fizionomika, arba fiziognomika, – teorija, aiškinanti, kad žmogaus veido bruožai atspindi jo charakterį (plg. fizionomija = veidas, veido išraiška). Ypač populiarūs XIX a. Vienas jos populiarintojų – šveicaras Johanas Kasparas Lavateras (vert. pastaba).

2 Žemės teorija, pasaulio fizika (vok., pranc.).

lietingumas, vėjuotumas... Už visa svarbiausia – „natūralus augimas“, dėl to augalija iškeliamą į pirmą planą. Ir būtent dėl to fizionominių peizažų Humboltas ieškojo tropikuose, kur augmenijos įvairovė ir augimo pagreitis nepalyginamai skalesni nei Europoje. Jis pats ilgus metus pragyveno Azijos ir Amerikos atogrąžose, skatindamas taip elgtis ir jo techniką praktikuojančius menininkus. Tokiu būdu jis įsuko apykaitos grandinę: žadino europiečių susidomėjimą dar menkai pažįstamais regionais ir sykiu kūrė paklausą keliaujančių dailininkų darbams.

Humboltas nepaprastai žavėjosi jaunuoju Rugendu, vadino jį „vizualiojo gamtos fizionomijos perteikimo meno kūrėju ir tėvu“, nors ši frazė būtų gerai tikusi apibūdinti jam pačiam. Kai Rugendas rengėsi antrai didžiajai kelionei, Humboltas aktyviai prisidėjo patarimais, nesutiko tik dėl vieno – dailininko sprendimo į maršrutą įtraukti Argentiną. Jo manymu, mokiniui buvo netikslinga švaistyti jėgas toliant į pietus nuo tropikų, todėl laiškuose nevengė tokio pobūdžio rekomendacijų: „Neeikvokite savo talento, kuris labiausiai tinka piešti ypatingiausias peizažo detales, tarkime, apsnigtas viršukalnes, tropinę džiunglių augaliją, skirtingo amžiaus to paties augalo pavyzdžius; paparčius, latanijas, plunksnines palmes, bambukus, pailgus kaktusus, rausvažiedes mimozas, ingos medžius (su ilgomis šakomis ir

didžiuliais lapais), krūmokšnių dydžio dedešvinius augalus, ypač odmedžius (*Chiranthodendron*) Tolukoje; būtinai ir garsųjį Meksiko apylinkėse augantį Atlisko taksodį (tūksantmečius skaičiuojantį *Cupressus disticha*); taip pat įvairias rūšis pasakiškai žydinčių orchidėjų, apsvijusių samanus medžių kamienus, apsuptus taip pat apsamanojusių dendrobio šaknų; žemę nugulusias raudonmedžio atplaišėles, aplipusias orchidėjomis, magnolijomis ir vijokliniais augalais; taip pat būtina įtraukti miglinių šeimai priklausančius dvidešimties–trisdešimties pėdų aukščio bambukus, bignonijinius krūmus bei įvairias *Foliis distichis* rūšis; detalius skindapų ir *Dracontium* eskizus; moliūgais apaugusį *Crescentia cujete* liemenį; pumpuruojantį kakavmedį, kurio žiedai skverbiasi tiesiai iš kamieno; *Cupressus disticha* išorines šaknis, panašias į kuoliukus ar lentutes, siekiančias net keturių pėdų aukštį; detalius guveiniu apėjusių akmenų eskizus; mėlynąsias vandens lelijas; žydinčius *Gustavia superba* ir *Lecythidaceae* medžius; nuo aukštikalnės nusidriekiančią atogrąžų miškų panoramą, kad matytųsi tik žydyntys plačiašakiai medžiai, tarp kurių lyg kolonų eilė stiebiasi pliki palmių kamienai, vienos džiunglės kitose džiunglėse; skirtingas bananmedžių ir helikonijų fizionomijas...“

Tik tropikuose esama tokios pirminių formų gausos, reikalingos tiksliai charakterizuoti peizažą. Augaliją Humboltas